

SÜNNETİN KUR'AN'I NESHİ MESELESİNE HADİSÇİLERİN YAKLAŞIMI: ÖRNEKLER ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Muhammet Ali ASAR*

Öz

Kur'an-ı Kerîm'de ve hadislerde geçmekle birlikte, bir hükmün kaldırılması ve yerine yeni bir hüküm getirilmesi anlamında ilk defa İmam Şâfiî (ö. 204/820) tarafından literatüre kaydedilen nesh meselesi, daha sonraki süreçte hadis, tefsir ve fıkıh usûlü ilimlerinin önemli bir konusu haline gelmiştir. Nesh konusu İslam bilginleri tarafından Kur'an'ın Kur'an'ı neshi, Kur'an'ın sünneti neshi, sünnetin sünneti neshi ve sünnetin Kur'an'ı neshi şeklinde kategorize edilmektedir. Bunlardan sünnetin Kur'an'ı neshi konusu tartışmaların yoğunlaştığı alan olarak görülmektedir. Sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini iddia edenler, bu iddialarını ispat sadedinde bazı hadisleri delil olarak sunmaktadır.

Bu makalede, sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini iddia edenlerin ittifakla delil olarak sundukları bazı rivayetlerin sened ve metin açısından değerlendirilmesi yapılmakta, bu rivayetler çerçevesinde hadisçilerin sünnetin Kur'an'ı nesh etmesine ilişkin yaklaşımı irdelenmektedir. Bu çerçevede şu somut soruların da cevabı aranmaktadır: “Hadisçiler, sıhhat açısından bu rivayetleri nasıl değerlendirmektedir?”, “Hadisçiler, bu rivayetler bağlamında Kur'an sünnet ilişkisini nesh üzerine mi inşa etmiştir? Yoksa sünnetin Kur'an'ı beyanı çerçevesinde mi bu rivayetleri yorumlamışlardır?”, “Hadisçiler, sünnetin Kur'an'ı nesh etmesine kabul veya red açısından nasıl yaklaşmaktadır?” Hadisçiler, söz konusu rivayetlerin Kur'an'ı nesh ettiği kanaatini taşımamaktadır. Onlara göre bu rivayetler Kur'an'ın mücmelini beyan etmekte, Kur'an'ın hükümlerini teyit, tahsis ve takyid etmektedir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Sünnet, Kur'an, Nesih, Rivayet.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, muhammetali.asar@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-3672-5885
Makale Gönderilme Tarihi: 15 Eylül 2020 Makale Kabul Tarihi: 14 Ekim 2020
Makale Türü: Araştırma Makalesi

THE GENERAL APPROACH OF MUHADDITHS OVER THE NASKH OF QURAN BY SUNNA: AN EVALUATION WITH IMPORTANT EXAMPLES

Muhammet Ali ASAR

Abstract

Having been used to signify to cancel a judgment or make a new decision by Imam Shafi, the issue of the Naskh took its place in the methodology of the hadith, tafsir, and Fiqh studies. It is also known that the matter of Naskh was mentioned both in the Quran and in hadiths. Many of the Muslim scholars think that there were several types of Naskh such as Naskh of Quran by Quran itself, Naskh of Sunna by Quran, Naskh of Sunna by Sunna itself, naskh of Quran by Sunna. The naskh of the Quran by Sunna might be the hardest discussions break out and intensified. According to those who claim that Sunna can naskh, i.e evaluate, judge, change, take advantage of some hadiths as evident for their claim.

In this article, some of the riwaya, regarded as evident by those who say that sunna can invalidate the Quran, were examined in the manner of sanad and textual criticism, and then the approaches of the muhaddiths related to the naskh of the Quran by Sunna were revealed. Moreover, this short article also sophisticates these questions: “How muhaddiths evaluated these hadiths especially genuine of hadiths”, “Did muhaddiths construct their all theory regarding Quran and Sunna relation by only the Naskh methods or did they interpret those riwaya in a position that Sunna reports the Quran?”, “However, it should be asserted that muhaddiths do not think that those riwaya, which were seen as evident for naskh studies, are not sufficient to naskh the Quran so they do not accept that those riwaya cannot naskh i.e judge the Quran.” Among the muhaddiths, these riwaya inform us about the explanation of the mucmel i.e concise expressions of the Quran and also verify, design, and record the Quran’s orders.

Keywords: Hadith, Sunna, the Quran, Naskh, Riwaya

Giriş

Sözlükte mutlak olarak ortadan kaldırmak, izale etmek (İsfahânî, 1412/1991, 801) anlamlarına gelen nesih, terim olarak Şâri’in şer’i bir hükmü daha sonra gelen şer’i bir delille kaldırması (ref) şeklinde tarif edilmektedir (İbnü’s-Salâh, 1986, 277). Neshin birçok tarifi yapılmış olmakla birlikte tüm tanımların kesiştiği ortak nokta şer’i bir hükmün daha sonra gelen şer’i bir

delille kaldırılmasıdır (Koca, 2006, 32: 582). Huzeyfe b. Yemân'ın (ö. 36/656), fetva verebilecek kişinin nâsîh ve mensûh ilmini bilmesini şart koşması; Hz. Ali'nin (ö. 40/661) mescitte karşılaştığı bir vaize nâsîh ve mensûh ilmini bilip bilmediğini sorması ve bu ilmin önemine vurgu yapması neshin sahâbe döneminden itibaren gündemde olduğunu göstermektedir (Süyûtî, ts, 2: 643-644).

Sahâbenin idrakinde âyet ve hadislerin kendi aralarında veya karşılıklı olarak birbirini neshi şeklinde bir ayırım yoktu. Onlar tebyin, tahsis, takyid gibi hususları da nesh kabul ediyorlardı (Koçkuzu, 2016, 132). Bu anlayış tâbîîn döneminde de devam etmiştir. Neshi “Bir hükmün kaldırılarak yerine yeni bir hüküm getirilmesi” şeklinde bugünkü ıstılâhî manasında anlayan ve neshi mücmelin beyanı, âmmin tahsisi, mutlakın takyidi gibi herhangi bir nassı tebyin eden unsurlardan ayıran ilk kişi İmam Şâfiî'dir (ö. 204/820) (Şâfiî, 1358/1940, 110). Şâfiî'den sonra hadisçiler nesh konusunda eserler telif etmişlerdir. Ebû Bekir Ahmed el-Esrem (ö. 273/886) rivayetler yoluyla neshi tespit etmeye çalışmış; İbn Şâhin (ö. 385/996) ve Ebû Bekir Muhammed el-Hâzîmî (ö. 541/1120) eserlerine kısa bir girişle başlamış, daha sonra ale'l-ebvâb sisteme göre genellikle fıkıh konularını esas alarak önce mensûh sonra nâsîh rivayetleri serdederek eserlerini telif etmişlerdir (Hâzîmî, 1359/1940, 1-242). Şâfiî'den sonraki dönemlerde nesh, fıkıh usulü, tefsir ve hadis ilimlerinin önemli konularından birisi haline gelmiştir (Efendioğlu, 2006, 32: 581).

Kur'an ve sünnette nesh olgusu dikkate alındığında bunun dinin iki temel kaynağı arasında farklı şekillerde tezahür etmesi mümkün görülmektedir. Bunlar, Kur'an âyetinin yine bir Kur'an âyetini nesh etmesi, sünnetin sünneti nesh etmesi, Kur'an'ın sünneti nesh etmesi ve sünnetin Kur'an'ı nesh etmesi şeklinde sıralanabilmektedir. Neshi kabul eden âlimlerin tamamı ilk iki neshin varlığına dair ittifak etmişler; ancak diğer ikisinde ihtilaf etmişlerdir (Aytekin, 2019, 86). Özellikle Kur'an ile sabit olmuş bir hükmün sünnet ile nesh edilmesi, neshin diğer türlerine nazaran daha çok itiraza uğramıştır. Bu konuda ulema arasında ortaya çıkan ihtilafların, Kur'an ile sünnetin aynı derecede bir otorite olup olmadığı meselesindeki münakaşalara dayandığına şüphe yoktur. Zira sünnetin de Kur'an gibi vahiy mahsulü olduğunu kabul edenler için Kur'an'ın sünneti nesh ettiği gibi, sünnetin de Kur'an'ı nesh etmesi tabiidir (Koçyiğit, 1980, 364).

Sünnetin Kur'an'ı nesh etmesi meselesi erken dönemlerden itibaren ilim muhitlerinde tartışma mevzuu olmuştur. Neshi kabul eden tüm bilginler Kur'an'ın Kur'an'ı ve sünnetin sünneti nesh edebileceğinde müttelik iken, Kur'an'ın sünneti veya sünnetin Kur'an'ı nesh etmesinde farklı düşünmektedirler. Sünnetin en temel işlevlerinden birisinin Kur'an'ı açıklamak olduğunu ifade eden İmâm Şâfiî başta olmak üzere bazı âlimler

neshin bu şekline karşı çıkarken (Şâfiî, 1358/1940, 106) âlimlerin ekseriyeti, Kur'an'ın sünneti nesh etmesi yanında mütevâtir sünnetin de Kur'an'ı nesh edebileceğini söylemektedir (Çetin, 2006, 32: 579).

Sünnetin Kur'an'ı neshinin, nesih türleri içerisinde en çok ihtilaf edilen olduğu görülmektedir. Sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini uygun görenler ve bu görüşe karşı çıkanlar tezlerini hem nakli hem de akli delillerle savunmuşlardır (Koçkuzu, 2016, 166-175; Ünalın, 2018, 18-25; Aytekin, 2019, 87-93).

Bu çalışmada sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini iddia edenlerin ittifakla delil olarak sundukları bazı rivayetlerin sened ve metin açısından değerlendirilmesi yapılacak, bu rivayetler çerçevesinde hadisçilerin sünnetin Kur'an'ı nesh etmesine ilişkin yaklaşımı irdelenecektir. Bu çerçevede şu somut soruların da cevabı aranacaktır: “Hadisçiler sıhhat açısından bu rivayetleri nasıl değerlendirmektedir?”, “Hadisçiler bu rivayetlere göre Kur'an sünnet ilişkisini nesh üzerine mi inşa etmiştir? Yoksa sünnetin Kur'an'ı beyanı çerçevesinde mi rivayetleri yorumlamışlardır?”, “Hadisçiler, sünnetin Kur'an'ı neshine kabul veya red açısından nasıl yaklaşmaktadır?”. Bu rivayetlerin hükme medar olması, rivayetlerden hüküm çıkarma, çıkarılan hükümleri tartışma vb. şekillerdeki fıkıh usulcülerinin yaklaşımları bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Bu çalışmada sırasıyla sünnetin Kur'an'ı nesh ettiği iddia edilen ve bu konuda delil olarak öne sürülen ortak rivayetlerden şunlar “Vay o topukların cehennemdeki haline”, “Varise vasiyet yoktur.”, “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz sopa vurularak bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz sopa vurulur ve recm edilir” tahlil edilecektir.

Nesh konusunda hicrî ikinci asırdan günümüze kadar hadisçiler, fıkıh usulcülerini ve tefsirciler tarafından birçok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde bu konuda yapılmış çağdaş çalışmalar da mevcuttur. Ancak burada farklı disiplinlerde genel olarak nesh ile ilgili yapılan çalışmalardan ziyade sünnetin Kur'an'ı neshine dair yapılan çalışmalardan bahsedilecektir. Bunlardan ilki Talat Koçyiğit'in “Kitâb ve Sünnette Nesh Meselesi” adlı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde 1963 yılında yayımlanan makalesidir. Müteakiben Ali Osman Koçkuzu tarafından Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1968 yılında doktora tezi olarak hazırlanan “Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi” adlı çalışma gelmektedir. Medet Coşkun tarafından Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1995 yılında yapılan “Sünnetin Kur'an-ı Neshi Meselesi” adlı yüksek lisans çalışması; Abdullah Ünalın'ın “Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnet'in Yetkisi” adlı makalesi ve Mehmet Ali Aytekin'in “Vasiyet Âyeti

Bağlamında Sünnetin Kur'an'ı Nesh etmesi" adlı makalesi sünnetin Kur'an'ı neshi konusunu muhtevî spesifik çalışmalardır. Ancak bu çalışmalarda da sünnetin Kur'an'ı nesh ettiği iddia edilen rivayetlere hadisçilerin yaklaşımı irdelenmemiş, bu rivayetlerin Kur'an sünnet arasındaki nesh ilişkisi üzerine mi yoksa beyan ilişkisi üzerine mi inşa edildiği ortaya konulmamıştır. Daha ziyade neshin bu türünü kabul veya reddedenlerin delilleri ve bu delillerin tartışması yapılmıştır. Günümüzde bu konuya hasredilen çalışmalar, fiili olarak Kur'an'ı nesh eden bir sünnet bulunmadığı, kuvvetli olanın zayıf olanla neshinin uygun olmadığı ana fikrini savunmaktadır (Coşkun, 1995, 1: 179; Yetkin, 2017, 210-211).

Abdest Âyetinin Hadisle/Sünnetle Neshi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı mesh edin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar.” (Mâide 5/6) âyetindeki ayakların mesh edilmesi hükmünün *وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ* “Ateşte yanacak topukların vay haline!” hadisiyle kaldırıldığı, dolayısıyla âyetin hadisle nesh edildiği iddia edilmektedir.

İlgili rivayet erken dönem hadis kaynakları başta olmak üzere (Abdürrezzâk, 1403/1982, 1: 20, Had. no: 58; Humeydî, 1996, 1: 241, Had. no: 161; Tayâlîsî, 1999, 3: 135, Had. no: 1656) bütün temel hadis kaynaklarında farklı lafızlar ve tariklerle de olsa yer almaktadır. Rivayetin erken dönem eserlerdeki ve meşhur hadis eserlerindeki *Kütüb-i tis'a* tariklerinin birçoğunun sahâbî ravisi Abdullah b. Amr'dır (ö. 65/684). Rivayetin; *Kütüb-i sitte* başta olmak üzere temel hadis kaynaklarında birçok tarikinin olması, bazı tariklerinin sened ve metninde Buhârî ve Müslim gibi otoritelerin ittifakı, neredeyse tüm hadis kaynaklarındaki üslup, metin ve mefhum ortaklığı, hadis otoritelerinin sıhhati yönündeki değerlendirmeleri sened tahlilinin yapılması gereksinimini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca abdestte ayakların yıkanmasına dair hadisler *Kütüb-i sitte*'de 24, diğer hadis kaynaklarında 27 farklı sahâbîden olmak üzere toplam 51 sahâbî tarafından nakledilmiştir (Gürses, 2018, 32). Bu bağlamda İbn Hacer'in (ö. 852/1449) mütevâtir haberin şartları konusunu tartışırken ortaya koyduğu değerlendirme dikkat çekmektedir. O mütevâtir haberi tanımlarken tariklerinin belli bir sayıyla sınırlandırılmayan çokluk olduğunu belirtmektedir. Ona göre âdeten yalan üzerine birleşmesi mümkün olmayan bir sayı bu çokluğu ifade etmektedir. Bu sayı dört olabileceği gibi yetmiş de olabilir. O, İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) tek bir lafzî mütevâtir haber olduğu görüşüne de (İbn Salâh, 1986, 269) karşı çıkarak, lafzî mütevâtir olan

hadislerin sayısının çok olduğunu söylemektedir. İbn Hacer'e göre hemen herkes tarafından maruf olan ve müelliflerine nisbetinde hiçbir şüphe bulunmayan birçok hadis kitabı bazı hadislerin rivayetinde müttefiktir. Binaenaleyh bu eserlerde bir hadisin ittifakla yer bulması o rivayetin Hz. Peygamber'e aidiyetini güçlendiren bir etkidir. Temel hadis kaynaklarında bu tip hadisler ise çoktur (İbn Hacer, 2000, 42-46). İbn Hacer'in bu yaklaşımı hadisin sıhhatini ortaya koyacak ve hadisi mütevâtir kategorisinde değerlendirecek mahiyettedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in abdest alma şekliyle ilgili haberlerin mütevâtir olduğu ve bu haberlerde Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını yıkadığı bildirilmektedir (Kastallânî, 1323/1905, 1: 249). Ancak buradaki mütevâtirden kasıt, inkârı küfrü gerektiren, zaruri ilim ifade eden mütevâtir değil, konu ile ilgili bütün hadisleri bir araya getirerek ulaşılan isnad tevatürüdür (Gürses, 2018, 32).

Ayrıca gerek eserlerine bu rivayeti alan muhaddisler gerekse onların eserlerini tahkik eden muhakkiklerin bu rivayetlerin sened ve metinleriyle ilgili değerlendirmeleri de dikkate alınmalıdır. Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen*'ini tahkik eden Şuayb el-Arnaût (1928-2016) hadisin sahih, senedinin hasen olduğunu söylemiştir (Ebû Dâvûd, 2009, "Tahâret", 44). Tirmizî, hadisin Ebû Hüreyre tarihinin hasen-sahih olduğunu ifade etmiş, Elbânî de (ö. 1999) hadisin sahih olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, 1975, "Tahâret", 31). İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen* adlı eserini tahkik eden Şuayb el-Arnaût, rivayetin *Sünen*'deki dört tarihinin de sahih olduğunu, senedlerden üçünün sahih birinin hasen olduğunu ifade ederek ortaya koymaktadır (İbn Mâce, ts, "Tahâret", 55). Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'ini tahkik eden Ahmed Muhammed Şâkir (1892-1958), *Müsned*'de altı tarikine yer verilen rivayetlerin tüm senetlerinin sahih olduğunu belirtmektedir (İbn Hanbel, 1995, 6: 319, Had. no: 6809, 6911, 6976, 7103, 7122, 7803). Hadisçiler bu rivayetlerin senedlerinde herhangi bir illet olmadığı ve bu rivayetlerin tenkide de uğramadığını beyan etmektedir (İbn Abdülber, 2000, 1: 138). Bütün bu değerlendirmeler hadisin gerek sened, gerekse metin açısından sıhhati konusunda herhangi bir tereddüt bulunmadığını göstermekte ve rivayetin sahih olduğunu sarahaten ortaya koymaktadır.

Hadis ilmi her isnadı müstakil bir rivayet kabul etmiş, bir hadisin çok sayıda tarikten rivayet edildiği görülmüştür. Bazen sahâbî ravilerden bazen de sonraki ravilerden kaynaklanan sebeplerle aynı hadisin farklı ifadeleri olabilmıştır. Bu sebeple aynı hadisin tariklerinden birisinde olan bir ifade, kelime veya cümle hadisin diğer tariklerinde olmayabilir. Tarikler arasında vürûd sebebi, Müslümanlara yönelik ifadeler ve zaman faktörü gibi farklılıklar bulunabilir. Bu açıdan bakıldığında hadis kaynakları adeta resmi tamamlayan kareleri ihtiva etmektedir. Resmi tamamlamak bir hadisin bütün tariklerini, rivayetlerini bir araya getirerek mümkün olabilmektedir (Görmez,

2020, 238). Bu bağlamda Yahya b. Main'in (ö. 233/848) "Hadisi otuz tarikten yazmadığımız sürece onu anlayamıyorduk." sözü ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) "Bütün tarikleri bir araya getirilmeden hadisin anlaşılması mümkün değildir. Çünkü hadisin farklı tarikleri birbirini izah eder." sözü önemlidir (Hatîb el-Bağdâdî, 2: 212). Bu bilgiler ışığında rivayetin farklı metinlerini, vürûd sebeplerini ve bağlamlarını görme imkânı sunan farklı versiyonları şu şekildedir:

a. Abdurrahman b. Ebû Bekir Hz. Aişe'nin yanında abdest aldı. Hz. Aişe, "Abdestini güzelce al, Ya Ebâ Abdurrahman!" Çünkü ben Hz. Peygamber'in "Ateşte yanacak topukların vay haline!" dediğini işittim (Humeydî, 1996, 1: 241, Had. no: 161).

b. Câbir b. Abdullah'tan nakledildiğine göre; Hz. Peygamber, abdest alan ancak topukları kuru kalmış bir grup insanla karşılaştı ve onlara "Ateşte yanacak topukların vay haline!" dedi (İbn Ebî Şeybe, 1409/1989, 1: 32, Had. no: 268).

c. Abdullah b. Amr şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber ile yaptığımız bir yolculukta Rasulullah (sav) geride kaldı, sonradan bize yetişti. İkinci namazının vakti girmiş, namazın edâsı için az bir zaman kalmıştı, biz de abdest alıyorduk. Ayaklarımızı mesh etmeye başladık. Bunu gören Hz. Peygamber (sav), iki veya üç kez yüksek tonla seslendi. "Ateşte yanacak topukların vay haline!" (Buhârî, 1422/2001, "Vudû", 27; İbn Hanbel, 1995, 6: 427, Had. no: 6976).

d. Abdullah b. Amr şöyle rivayet etmiştir. Hz. Peygamber ile birlikte Mekke'den Medine'ye dönüyorduk. İkinci vakti yol üzerindeki bir su kaynağına ulaşınca kervandakiler aceleyle abdest aldılar. Biz de onlara yetiştik. Abdest aldıkları halde topuklarının ıslanmadığı görülüyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ateşte yanacak topukların vay haline! Abdesti tastamam alın" (Müslim, ts, "Tahâre", 26).

e. Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber abdest alırken topuklarını yıkamayan birisini gördü ve ona şöyle dedi: "Ateşte yanacak topukların vay haline!" (Müslim, ts, "Tahâre", 28)

f. Ebû Ümâme şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber abdest alan bir grupta karşılaştı. Onlardan birisinin topuğunda dirhem kadar bir yerin kuru kaldığını görünce "Ateşte yanacak topukların vay haline!" buyurdu (Taberânî, 1994, 8: 289, Had. no: 8112)

g. Hz. Aişe rivayet etmiştir: Hz. Peygamber abdest alırken parmaklarının arasını güzelce yıkar, topuklarını ovar ve şöyle söylerdi. "Pamaklarımızın arasını güzelce yıkayınız ki, Allah (cc) onların arasını ateşle yıkamasın.

Ateşte yanacak topukların vay haline!” (Dârekutnî, 2004, 1: 166, Had. no: 317).

Rivayetlerin farklı tarikleri göstermektedir ki; rivayetin sebab-i vürûdu, Hz. Peygamber’in namaz vaktinin çıkmasından endişe ettiklerinden dolayı abdestlerini hızlıca alabilmek için ayaklarını mesh eden sahâbîleri; abdestte ayağını yıkamayan sahâbîleri; abdest aldığı halde topuğunda kuru yer kalan sahâbîleri ikaz etmesidir. Rivayetin tariklerinin ortaya koyduğu ana fikir, abdestte ayakların mutlaka yıkanması ve abdestin noksansız, güzelce alınmasıdır.

Diğer taraftan Musannef türü eserlerde bâbların tertibi ve isimlendirilmesi, bâb başlığı altına konulan hadisler, bu rivayetin musannif tarafından nasıl anlaşıldığını göstermektedir. Bu bağlamda Buhârî (ö. 256/870) söz konusu rivayete eserinin “ilim” ve “vudû” bölümlerinde yer vermiştir. Meseleyi izah açısından “vudû” bölümünde yer verilen konu başlıkları ehemmiyet arz etmektedir. Buhârî vudû’ bölümünde meseleyi incelediği ilk konuya “Ayakların yıkanması ve topukların mesh edilmemesi” başlığını (Buhârî, 1422/2001, “Vudu”, 27), aynı bölümdeki ikinci rivayetin geçtiği konuya da “Topukların yıkanması” başlığını koymuştur (Buhârî, 1422/2001, “Vudû”, 29). Böylece o, abdest alırken ayakların mutlak suretle yıkanmasını, mesh edilmemesini ve topukların yıkanmasının gerekliliğini ifade ederken, hadisi nasıl anladığını ve fikhî kanaatinin de ne olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı onunla alakalı “Buhârî’nin fikhî bâb başlıklarındadır.” sözü meşhur olmuştur (Ahathî, 2011, 40: 484). Müslim’in (ö. 261/875) *Sahih* adlı eserinde ilgili rivayetin tarikleri “Ayakların tamamıyla yıkanmasının gerekliliği” konu başlığı altında cem edilmiştir (Müslim, ts, “Tahâret”, 25-30). Nesâî (ö. 303/915) *Sünen*’in “Tahâret” bölümünde “Ayakları yıkamanın gerekliliği” başlığı altında rivayeti nakletmiştir (Nesâî, 2001, “Tahâret”, 91). Dârekutnî (ö. 385/995) *Sünen*’inde ilgili rivayetin tariklerini “Tahâret” bölümünde “Ayakların ve topukların yıkanmasının gereği” konu başlığı altında bir araya getirmiştir (Dârekutnî, 2004, 1: 165). Beyhakî (ö. 458/1066) eserinin “Tahâret” bölümünde abdestin farzları ve sünnetleri ile ilgili konuları bir araya getirmiş ve ilgili rivayetin tariklerini “Ayakları yıkamanın farz olması ve ayakları mesh etmenin caiz olmamasının delili” konu başlığı altına yerleştirmiştir (Beyhakî, 2003, 1: 112). Beyhakî’nin bu başlık altında Hz. Ömer’den naklettiği bir rivayet şöyledir: Bir adam abdest aldı ve abdest alırken ayağında tırnak kadar kuru bir yer kaldı. Hz. Peygamber adama o kuru kalan yeri göstererek “Dön ve abdestini güzelce al.” buyurdu (Beyhakî, 2003, 1: 115, Had. no: 327).

Görüldüğü üzere tasnif devri musannifleri ilgili rivayet ile ilgi konulara ayakları yıkamanın farziyeti, ayakları mesh etmenin yasak olması, topukları

yıkamanın gerekliliği vb. başlıklar koymuş, abdestte ayakların topuklarla birlikte yıkanması üzerine konuyu inşa etmişlerdir.

Hadisçilerin söz konusu rivayeti Kur'an sünnet ilişkisi çerçevesinde nasıl anladıklarına gelince; bu konuda kendisine ulaşan bütün rivayetleri değerlendiren İmam Şâfiî (ö. 204/820), abdest alan kişinin ayağının üstünü, altını, arkasını, topuklarını birlikte yıkaması gerektiğini belirtmektedir. Ayaklarını yıkamamak bir yana, ayaklarını yıkarken topuklarında kuruluk kalanları dahi “veyl” ifadesiyle ikaz eden Hz. Peygamber'in ikazı, abdest alırken ayakları yıkamanın vacip/farz olduğunu göstermektedir. Çünkü azap ancak farzın terk edilmesiyle mümkün olabilmektedir (Şâfiî, 1990, 8: 633). İbn Battâl'a (ö. 449/1057) göre, ilgili rivayet Maide suresinin altıncı âyetini tefsir etmekte böylece abdest alırken ayakların mesh edilmeyip, yıkanması gerektiği ortaya konmaktadır (İbn Battâl, 2003, 1: 255). Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ise, abdestte ayakların yıkanmasının vücûbiyeti konusunda ümmetin ittifak ettiğini, sadece Taberî'nin (ö. 310/923) aykırı görüşünün bilindiğini ifade etmektedir. Ona göre Taberî, ilgili âyetin okunuş veçhinden dolayı böyle bir görüşe sahiptir. Bu âyet merfû da mansûb da okunabilmektedir. Ancak abdest alırken ayakların yıkanmasının keyfiyeti âyetin kıraat vecihlerinden değil, sünnetin beyanından öğrenilmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber abdest alırken ayaklarını daima yıkamış ve ayaklarını yıkarken topuklarında kuruluk kalanları ikaz etmiştir (İbn Arabî, 1992, 1: 123). İbnü'l-Arabî Kur'an-sünnet ilişkisini nesh üzerine değil, beyan üzerine inşa etmektedir.

Kâdî İyâz'a (ö. 544/1149) göre, bu konudaki rivayetlerin tamamı abdest alırken ayakları yıkamanın farz olduğunu göstermektedir. Abdest hakkındaki hadislerin tamamında Hz. Peygamber'in uygulaması, ayakların yıkanması şeklindedir (Kâdî İyâz, 1998, 2: 33). Nevevî de (ö. 676/1277) konuyu açıklarken Hz. Peygamber'in uygulamasına dikkat çekmektedir. Ona göre Hz. Peygamber nerede, ne zaman ve ne şekilde abdest alırsa alsın, onun abdestini anlatanların ortak söylemlerinden birisi, abdest alırken ayaklarını yıkamasıdır. Ayrıca ayaklarında ve topuklarında kuruluk kalanları azapla ikazı da ortak bir vurgudur. Hz. Peygamber kendisine gelerek abdestin tarifini soranlara da kolların ve yüzün üç kez yıkanmasını söylediği gibi, ayakların da üç kez yıkanmasını söylemektedir (Nevevî, 1392/1972, 3: 129).

Kirmânî (ö. 786/1384), bazı rivayetlerde geçen “Ayaklarımızı mesh etmiştik.” (Buhârî, 1422/2001, “Vudû”, 27) ifadesindeki mesh etmenin az bir suyla yıkamak anlamına geldiğini belirtmekte, Arapların mesh kelimesini gasl/yıkamak olarak anladıklarını vurgulamakta, âyette kesra olarak geçen “ricl” kelimesinin fetha olarak tevil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Âyet ancak böyle yorumlandığı zaman sabit ve yaygın sünnete uygun anlaşılabilir olmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını

yıkaması hiçbir ihtilafın olmadığı bir konudur (Kirmânî, 1356/1937, 2: 8). İbnü'l-Mülakkin'e (ö. 804/1401) göre, bu rivayetten çıkarılabilecek en önemli hüküm, abdest alırken ayakları topuklarla beraber yıkamanın vücûbiyetidir (İbn Mülakkin, 2008, 3: 262).

Aynî'ye (ö. 855/1451) göre, ilgili âyette açıklama gereği duyulan bir kapalılık (mücmel) mevcuttur. Bu kapalılığı açıklayan beyan ise Hz. Peygamber'den hem fiilî hem de kavli olarak nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in konuyu beyanı ise sözlü ve fiilî olarak abdest alırken ayaklarını yıkaması ve abdestte ayakların yıkanması gerektiğini söylemesidir. Çünkü Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını yıkadığı tevâtüren ve müstefiz haberlerle sabittir. Bu konuda din bilginlerinin herhangi bir ihtilafı yoktur (Aynî, ts, 2: 236-237). Kastallânî'ye (ö. 923/1517) göre de, Hz. Peygamber'in abdest alma şekliyle ilgili haberler mütevâtirdir. Bu haberler, Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını yıkadığını göstermektedir. Hz. Peygamber uygulamalarıyla Allah'ın emirlerinin açıklayıcısıdır (Kastallânî, 1323/1905, 1: 249). Çağdaş hadisçilerden Musa Şahîn Lâşîn, konu ile ilgili rivayetlerin farklı tariklerini değerlendirdikten sonra rivayetleri şöyle yorumlamaktadır: Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını yıkadığına dair haberler mütevâtirdir. Hz. Peygamber'in bu uygulaması aynı zamanda abdest âyetinin de tebyîni/açıklamasıdır. O, görüşlerini Atâ'nın (ö. 114/732) “ Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını mesh ettiğini söyleyen hiçbir sahâbîyi bilmiyorum.” ve Hz. Aîşe'nin (ö. 58/678) “Lime lime edilmek ayaklarımda mest yok iken ayaklarımı mesh etmekten bana daha sevimlidir.” sözleriyle desteklemektedir. (Lâşîn, 2002, 2: 137)

Hadisçiler musannef eserlerde ilgili rivayeti yerleştirdikleri bâb/konu, bu bâba koydukları başlık, bu başlık altında yer verdikleri hadislerle konuya dair değerlendirmelerini yapmaktadır. Bu bağlamda onlar, ilgili rivayetleri genellikle vudû/abdest ve tahâret/temizlik bölümlerinde tasnif etmiş; konu başlıklarına da abdest alırken ayakları yıkamanın gerekliliği, ayakları mesh etmenin yasaklığı, ayağın tamamen yıkanması, abdestin eksiksiz alınması, abdest alırken topuklarda hiç kuru yer kalmaması gibi isimler vermişlerdir. Böylece onlar abdestin tastamam alınmasının gerekliliğine, abdest organlarından yıkanması gerekenlerin güzelce yıkanmasına ve ayakların mesh edilmemesine dair görüşlerini de ortaya koymuşlardır. Hadisçiler Hz. Peygamber'in abdest alış şekline dair rivayetlerin mütevâtir haber derecesinde olduğu kanaatindedir. Onlara göre Hz. Peygamber'in abdest alma şeklinin birçok sahâbî tarafından nakledildiği halde, ayağında mest olmaksızın abdest alırken ayaklarını mesh ettiğine dair bir bilgi söz konusu değildir.

Hadisçiler abdest konusunda Kur'an ile hadis arasındaki ilişkiyi hadisin Kur'an'ı neshi şeklindeki nâsih-mensûh ilişkisi içerisinde değerlendirmemiştir. Onlar ilgili âyetteki "ricl" kelimesinin fetha, kesra ve zamme şeklinde okunabileceğini, kıraatin farklı şekillerinin de Hz. Peygamber'den nakledildiğini, hükmün buradaki kıraat vecihlerine göre belirlenemeyeceğini söylemektedir. Onlara göre bu âyette bir kapalılık (mücmellik) mevcuttur. Sünnet Kur'an ilişkisinde sünnetin en önemli işlevlerinden birisi Kur'an'ın mücmel âyetlerini beyan etmektir (Yücel, 2019, 22). Burada Kur'an-sünnet ilişkisi nesh değil mücmeli beyan şeklinde tezahür etmiştir. Tevatür derecesine ulaşan haberler Hz. Peygamber'in abdest alma şeklini ve uygulamasını bize bildirmektedir. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'e isnad edilen ve müstefiz haber niteliğinde olan sözleri de mevcuttur. Bütün bu bilgiler Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarıyla abdest âyetini beyan ettiğini ortaya koymaktadır.

Hadisçiler ayrıca ilgili âyetin sünnetle nesh edildiği fikrini savunanların görüşlerini çürütme cihetine gitmişler, kıraat farklılıklarından kaynaklı olarak ayakların mesh edilebileceği görüşünü savunanların görüşlerine delilleriyle itiraz etmişler, ayakları mesh etmenin farz olduğunu söyleyenlere reddiyede bulunmuşlar, hem mesh hem yıkama uygulamasını tercih edenlere karşı da akli ve nakli itirazlarını iletmişlerdir.

Vasiyyet Âyetinin Hadisle/Sünnetle Neshi

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

"Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerine bir hak olarak size farz kılındı." (Bakara 2/180). Vasiyet âyeti olarak da kabul edilen bu âyetin hükmünün, "إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، فَلَا وَصِيَّةَ لِرِوَاثٍ" "Allah Teâlâ, her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur." hadisiyle kaldırıldığı iddia edilmektedir. Bu rivayet, sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini kabul edenlerin delil olarak kullandıkları sınırlı sayıdaki örnekten birisidir (Koçkuzu, 2016, 169). Bununla birlikte fakihler genellikle kişinin anne, baba ve yakın akrabalarına, kocanın geride dul olarak bıraktığı karısına vasiyette bulunmasını emreden âyetlerin (Bakara 2/180, 240) miras ve iddet âyetleriyle nesh edildiği görüşündedir (Arı, 2012, 42:252).

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu rivayet bağlamında birisi fıkıh, diğeri de hadis alanında olmak üzere iki önemli çalışma yapılmıştır. Mehmet Ali Aytekin tarafından yapılan fikhî çalışmaya atıf yapılmıştı. Hadis alanında yapılan çalışmaya gelince; hadisin tahlil ve tenkidi Hüseyin Kahraman

tarafından titiz ve detaylı bir şekilde ortaya konmuştur (Kahraman, 2000, 537-555). Bu yüzden burada yeniden sened ve metin tahlili yapılmayacak, Kahraman'ın değerlendirmesini nakletmekle iktifa edilecektir. Ancak burada, rivayetin kaynaklardaki farklı metinlerine işaret edilecek, böylece rivayetin sebep-i vürûdu anlaşılmasına çalışılacak, rivayetin bağlamı ortaya çıkarılacak, hadisçilerin rivayeti anlama ve yorumlamalarına işaret edilecek ve hadisçilerin, rivayetin ilgili âyeti nesh edip etmediğine dair görüşlerinin izi sürülecektir. Burada daha ziyade rivayetin âyetle ilişkisinin bağlamı kurulmaya çalışılacaktır. Rivayet âyeti nesh mi, teyit mi, takyit mi, tahsis mi, tebyin mi, tefsir mi etmektedir?

“Varise vasiyet yoktur.” hadisi Sahîhayn hariç hemen hemen tüm hadis kaynaklarında yer almaktadır. Rivayetin hadis kaynaklarında yer alan farklı şekilleri şöyledir:

a. İbn Uyeyne→ Süleyman b. Ahval→ Mücâhid→ Hz. Peygamber (sav): “Varise vasiyet yoktur.” (Şâfî, 1400/1979, 234)

b. Süfyân→ Hişâm b. Huceyr→ Tâvus→ Hz. Peygamber (sav): “Varise vasiyet caiz olmaz.” (Said b. Mansûr, 1982., 1: 150, Had. no: 429)

c. Abdulvehhâb b. Necde → İsmail b. Ayyâş→ Şurahbil b. Müslim→ Ebû Ümame (Südey b. Aclan)→ Hz. Peygamber (sav): “Allah Teâlâ, her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur.” (Ebû Dâvûd, 2009, “Vesâyâ”, 6)

d. Abdulvehhâb b. Necde el-Havtî → İsmail b. Ayyâş → Şurahbil b. Müslim el-Havlânî→ Ebû Ümame Südey b. Aclân el-Bahilî→ Rasulullah (sav): “Şüphesiz Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur. Kadın, kocasının izni olmadan evinden hiçbir şey harcayamaz.” (Ebû Dâvûd, 2009, “Büyü”, 88).

e. Kuteybe b. Said→Ebû Avâne→Katâde→Şehr b. Havşeb→Abdurrahman b. Ganem→Amr b. Hârice → Rasûlullah (sav): Hz Peygamber bir hutbe vererek “Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur.” buyurdu. (Nesâî, 2001, “Vesâyâ”, 5)

f. Ali b. Hucr es-Sâdî ve Hennâd→ İsmail b. Ayyâş → Şurahbil b. Müslim el-Havlânî →Ebû Ümame el-Bâhilî→ Rasulullah (sav): Veda haccındaki hutbesinde şöyle buyurdu: “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, dolayısıyla varise vasiyet yoktur. Çocuğun nesebi yatağın sahibi olan erkeğe aittir. Zina eden için mahrumiyet vardır...” (Tirmizî, 1975, “Vesâyâ”, 5).

g. Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ebû Osman el-Ğâzî→ Tâhir b. Yahya b. Kabîsa→ Sehl b. Ammâr→ Huseyn b. Velîd→ Hammâd b. Seleme→ Habîb b. Şehîd→Amr b. Şuayb→Babası Muhammed→Dedesi

Abdullah b. Amr b. Âs→ Hz. Peygamber (sav): “Varise vasiyet yoktur. Diğer varisler isterse başka.” (Dârekutnî, 2004, 5: 172, Had. no: 4154)

Hadisin *Kütüb-i sitte*'deki senedleri incelendiğinde büyük çoğunlukla, Ebû Ümâme el-Bâhilî ve Amr b. Hârice olmak üzere iki sahâbîden geldiği görülmektedir. Her iki sahâbîden nakleden raviler tek kalmıştır. Nitekim bu hadisi Ebû Ümâme'den sadece Şurahbil b. Müslim; Amr b. Hârice'den de sadece Abdurrahman b. Gunm rivayet etmiştir. Hatta bu ikinci nesil raviler de rivayetlerinde tek kalmıştır. Zira Şurahbil b. Müslim'den sadece İsmail b. Ayyâş; Abdurrahman b. Gunm'dan da sadece Şehr b. Havşeb rivayet etmiştir. Ancak bu iki senedin teferrüd dışında başka problemleri de vardır. Zikri geçen bu iki sahâbîden rivayette tek kalan Şurahbil b. Müslim ile Abdurrahman b. Gunm hakkında dikkate değer bir cerh yoktur. Ancak Şurahbil ile Abdurrahman'dan rivayette bulunan İsmail b. Ayyâş ile Şehr b. Havşeb hakkındaki değerlendirmelere dikkat etmek gerekmektedir. Her iki ravi de, bu hadisteki teferrüdüne ilaveten, delil alınmayacak kadar zayıftır. Ancak hadisin, *Kütüb-i sitte*'deki 16 tarihinin 14 tariki bu iki ravi kanalıyla gelmektedir. Bu iki raviden her hangi birinin bulunmadığı iki seneden biri, İbn Mâce'nin (273/886) Enes b. Malîk (93/711) tarikinden gelen rivayettir. Ancak bu senedde yer alan Said b. Ebû Said “hadisi delil olmaz” şeklinde tavsif edilmiştir. Nesâî'nin rivayetinde de bu iki raviden herhangi biri görülmez. Ancak bu sened de, peş peşe gelen bu iki ravinin düşmesi nedeniyle mu'daldır. Hadisin tüm senedleri genelde muttasıl olmakla birlikte munkatî', mu'dal ve mürsel rivayetleri de vardır. İster muttasıl olsun ister munkatî', senedlerin tamamında cerh edilmiş raviler bulunmaktadır.(Kahraman, 2000, 541-542).

Rivayetin farklı tarikleri göstermektedir ki, bu hadis Hz. Peygamber tarafından Veda hutbesinde dile getirilmiştir. Hadisin en yalın hali “Varise vasiyet yoktur” şeklindedir. Ancak tarikler çoğaldıkça farklı hükümler de rivayete eklenmektedir. “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur.” şeklindeki formu rivayetin en yaygın şeklidir. Varise vasiyetin caiz olmayacağına dair Hz. Peygamber tarafından yapılan bildirim burada ilk kez söylenmiş, toplum tarafından o anda öğrenilen bir hüküm olarak görülmemektedir. Zira Allah'ın her hak sahibine hakkını vermesi Veda haccına kadar toplumun bilmemesi gereken bir durum olmamalıdır. Bu rivayet uygulanan bir hükmün Hz. Peygamber tarafından müminlere bir kez daha hatırlatılması şeklinde tezahür etmektedir. İmam Mâlik'in (ö. 179/795) “Varise vasiyet caiz olmaz.” şeklindeki hükmün sabit bir sünnet olduğunu bildirmesi, bu sözün Veda haccında söylenmesiyle hüküm haline gelmediğini daha önceden uygulanageldiğini ve uygulanan bir hüküm olduğunu göstermektedir (Mâlik, 2004, “Vasiyet”, 5). Said b. Mansûr'un (ö. 227/842) “Varise vasiyet, miras âyetinin nâzil olmasından önceydi. Miras

âyeti nâzil olduktan sonra varislere vasiyet hükmü nesh edildi. Varis olmayanlara vasiyet sabit olarak kaldı.” (Said b. Mansûr, 1982, 1: 135, Had. no: 358) sözü de Hz. Peygamber’in bu hadisin daha önceden uygulanan bir hüküm olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber “Varise vasiyet yoktur” sözünü Veda hutbesinde müminlere bu hükmü yeniden hatırlatma bağlamında söylemiştir. Hadisin farklı tariklerinde görülen diğer hükümlerin de Veda haccından sonra vaz edilen hükümler olmayıp, daha önce uygulanan genel hükümler olduğu görülmektedir.

Buhârî (ö. 256/870), *Sahih* adlı eserinde ilgili rivayete yer vermemiş, ancak rivayetin en yalın hali olan “Varise vasiyet yoktur.” cümlesini konu başlığı yapmıştır (Buhârî, 1422/2001, “Vesâyâ”, 6). Bu başlık altında da İbn Abbâs’ın (ö. 68/687) vasiyet âyetinin miras âyetleri tarafından nesh edildiğine işaret eden sözlerine yer vermiştir. Buhârî, âdeti olduğu üzere merfû olan bu hadisi konu başlığı yapmış, ancak kendi sıhhat şartlarını taşımadığı için konu başlığı altında veya eserinin herhangi bir yerinde nakletmemiştir (İbn Hacer, 1379/1959, 5: 322). Buhârî’nin bu konu başlığı altında İbn Abbâs’tan naklettiği rivayet de vasiyet âyetinin söz konusu hadisle değil; miras âyetiyle nesh edildiğini kabul ettiğini göstermektedir. Tirmizî (ö. 279/892) *Sünen*’de “Varise vasiyetin olmadığına dair hadisler.” konu başlığı altında rivayetin iki farklı tarikine yer vermiştir. Bu rivayetlerde rivayetin bağlamını, sebebi vürudunu ortaya koyacak ayrıntılı bilgiler paylaşmıştır. Sahâbî ravisi Ebû Ümâme el-Bâhilî olan ilk hadiste Veda hutbesinde Hz. Peygamber’in “varise vasiyet yoktur” tabirini İslam’ın genel geçer hükümleriyle bir arada zikretmesi, müminler tarafından bilinen hususların Müslümanlara bir kez daha hatırlatılması kabilinden olup, uygulanagelen hükümlerin zikredilmesinden ibaret kabul edilebilir. Böylece Tirmizî, ilgili hadisin vasiyet âyetini nesh ettiğine dair görüşe katılmadığını, bu hadisin dinin mevcut hükümlerini teyit ettiğini belirtmektedir. Onun hadisi hasen-sahih olarak tavsif edip, akabinde de ravilerine yönelik tenkitleri dile getirmesi, özellikle ravilerden İsmail b. Ayyâş’la ilgili olarak “Onun sika ravilerden ya da sika olmayan ravilerden naklettiği hadisleri almayın.” ikazı dikkat çekmektedir (Tirmizî, 1975, “Vesâyâ”, 5). Böylece O, tartışmalı bir rivayetle âyetin nesh edilemeyeceğini de söylemiş olabilir.

Nesâî (ö. 303/915) *Sünen* adlı eserinde ilgili rivayetlere vasiyeler bölümünde “Varis için vasiyetin iptali” konu başlığı altında yer vermiştir. Burada, Allah’ın herkesin mirastaki payını belirlediğini, bundan dolayı varisin lehine vasiyette bulunmanın caiz olmadığını vurgulayan rivayeti nakletmekle (Nesâî, 2001, “Vesâyâ”, 5) vasiyet âyetinin miras âyetiyle nesh edildiğine işaret etmektedir. Onun meseleye uygun gördüğü konu başlığı bu kanaati destekler mahiyettedir. İbn Mace’nin de “Varise vasiyet yoktur.” konu başlığı altında tercih ettiği ilk hadisin “Allah her bir varisin mirastaki payını

belirlemiştir. Dolayısıyla varisin lehine vasiyet caiz değildir.” (İbn Mâce, ts, “Vesâyâ”, 6) şeklinde olması, onun da vasiyet âyetinin miras âyetiyle nesh edildiğini kabul ettiğini göstermektedir.

Dârimî (ö. 255/869) *Sünen* adlı eserinde “Varise vasiyet” konu başlığı ile meseleyi incelemiştir. Onun bu bâb başlığı altında tasnif ettiği Katâde (ö. 117/735) rivayeti bir hadisçinin konuya dair görüşünü açıkça beyan ettiğinin göstergesidir. Rivayette, Bakara suresi 180. âyeti/vasiyet zikredilir. Sonra bu âyetin Nisâ suresiyle nesh edildiği bilgisi verilir. Anne babanın ve diğer mirasçıların paylarının belirlendiği, bunlar için vasiyetin söz konusu olmadığı, lakin akrabalarından varis olmayanlara ve diğer insanlara vasiyette bulunulabileceği bildirilir. (Dârimî, 2000, “Vesâyâ”, 28). Dârimî, İkrime (ö. 105/723) ve Hasan Basrî’den (ö. 110/728) naklettiği rivayette de; miras âyeti tarafından nesh edilinceye kadar anne, baba ve diğer akrabalar için vasiyetin Bakara suresi 180. âyetindeki şekliyle uygulandığını söylemektedir (Dârimî, 2000, “Vesâyâ”, 28). Böylece Dârimî’nin “Varise vasiyet yoktur.” rivayetiyle âyet arasında nâsih-mensûh şeklinde bir ilişki kurmadığı görülmektedir. İmam Mâlik’in (ö. 179/795) “Varise vasiyetin caiz olmaması hiçbir ihtilafın vaki olmadığı sabit bir sünnettir” (Mâlik, 2004, “Vasiyet”, 5) sözü ilgili rivayetin sened ve metinden oluşan formun ötesinde yerleşik, uygulanagelen bir sünnet olduğuna işaret etmektedir. Bu rivayetin Veda haccında söylendiği kabul edilirse ve Hz. Peygamber’in Veda haccından kısa bir süre sonra vefat ettiği göz önünde bulundurulursa “Varise vasiyet yoktur.” uygulamasının daha erken bir döneme tekabül ettiği görülmektedir. Senedli hadis kitabı tasnif eden neslin son temsilcilerinden sayılan Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinde “Anne, babaya ve varis olan akrabalara vasiyetin nesh edilmesi” başlığı altında konuyu işlemiştir. Onun bu konu altında serdettiği rivayetlerden birisi şöyledir: “Vasiyet miras âyetinin nüzulünden önce idi. Miras âyeti nâzil olunca varislere vasiyeti nesh etti. Varis olmayan akrabalara vasiyetin hükmü baki kaldı.” (Beyhakî, 2003, 6: 433, Had. no: 12542) Ayrıca onun bu bâbda ilgili rivayet hakkında değerlendirmeleri, rivayetin tariklerinin güçlü olmadığını beyan etmesi, en itimat edilebilecek tarikin İbn Abbas rivayeti olduğunu söylemesi (Beyhakî, 2003, 6: 433, Had. no: 12541), İbn Abbas tarikin de vasiyet âyetinin daha sonra nâzil olan miras âyetiyle nesh olduğunu bildirmesi (Beyhakî, 2003, 6: 431, Had. no: 12533); Beyhakî’nin bu örnek özelinde sünnetin âyeti nesh etmesini kabul etmediğini göstermektedir. Begavî (ö. 516/1122) *Şerhu’s-sünne* adlı eserinde “Çocukların mirası” konu başlığı altında şu açıklamayı yapmaktadır: “İslam’ın başlangıcında akrabalara vasiyet vacipti. Bu durum miras âyetiyle nesh edilinceye kadar devam etti.” (Begavî, 1983, 8: 332) Bu açıklama Begavî’nin de konuyu âyetin hadislerle neshi çerçevesinde anlamadığını göstermektedir.

Buraya kadar konulu eser tasnif eden hadisçilerin “Varise vasiyet yoktur.” hadisinin âyeti nesh edip etmediğiyle ilgili yaklaşımları tekrarlardan kaçınmaya gayret edilerek ortaya konmuştur. Buhârî ve Müslim dışındaki nerdeyse tüm hadisçiler “Varise vasiyet yoktur” rivayetinin senedlerini tenkit etmelerine rağmen eserlerine almıştır. Buna göre hadisçiler akrabalara vasiyetin İslam’ın ilk yıllarında meşru bir hüküm olarak uygulandığını, daha sonra bu uygulamanın miras âyetiyle nesh edildiğini kabul etmektedir. Hadisçiler ilgili rivayetin Bakara suresi 180. âyeti nesh ettiğine dair görüşü benimsememektedir. Onlara göre ilgili âyet Nisâ suresindeki miras âyetleriyle nesh edilmiştir. “Varise vasiyet yoktur” rivayeti; âyetlerle mirastaki hisseleri açıklananlara bir de vasiyet yoluyla mirastan mal aktarımının yapılmaması, böylece mirasçılar nezdinde kitap ve sünnetin belirlediği payların aşındırılmaması ve bir haksızlığın oluşmaması için Hz. Peygamber’in Veda haccında Allah’ın hükmünü yeniden hatırlatmasından ibarettir. Dolayısıyla bu konu çerçevesinde sünnet-Kur’an ilişkisi nâsih-mensûh münasebetinden ziyade, Kur’an’ın nesh ettiği bir hükmü sünnetin teyit etmesi şeklinde tezahür etmektedir.

Temel hadis kaynaklarını açıklayıp yorumlayan muhaddislerin kitabın sünnetle neshine nasıl yaklaştıklarına gelince; Buhârî’nin eserinin günümüze ulaşan en eski şerhlerinden birini telif eden İbn Battâl (ö. 449/10517), konuya vasiyet âyetini, miras âyetinin nesh ettiğine dair İbn Abbas tarafından yapılan bilgilendirme ile giriş yapmıştır. Varise vasiyetin caiz olmaması hakkında âlimlerin icmanın olduğunu vurgulamıştır. Buhârî’nin bir diğer şârihi İbn Hacer (ö. 852/1449), rivayetin tariklerini göstermiş, tenkit edilmeyen hiçbir tarihinin olmadığını belirtmiştir. Daha sonra da “Rivayetin bütün tariklerinin birleşimi hadisin bir aslı olduğunu gösterir.” diyerek kendi içerisinde çelişkiye düşmüştür. Akabinde Şâfiî’nin (ö. 204/820) hadisin mütevâtir olduğuna dair görüşlülerini nakletmiştir.

Şâfiî ise bu konuda şu kanaatlerini ifade etmektedir: “Fetva ehli olan kimselerle Meğâzî âlimi olan Kureyşli ve diğer hocalarımız fetih yılında Hz. Peygamber’in “Varise vasiyet yoktur.” buyurduğunda ittifak etmişlerdir. Bu bir topluluğun bir topluluktan yaptığı bir rivayet olup, bazı konularda bir kişinin bir kişiden yaptığı rivayetten daha kuvvetlidir. Aynı zamanda bilginler bu hadis üzerinde icma etmektedir. Bazı Şamlılar bu hadisi muttasıl olarak rivayet etmiş, fakat hadisçiler ravileri arasında meçhul kimseler olduğu için onu sahih kabul etmemiştir. Bu yüzden biz de bu hadisi munkatı’ olarak rivayet ettik. Söylediğim gibi bütün Meğâzî bilginlerinin rivayet ettiği, Hz. Peygamber’in “Varise vasiyet yoktur.” hadisine dayanarak, mirasla ilgili âyetlerin anne-babaya ve zevceye vasiyeti emreden âyetleri nesh ettiği kanaatine vardık. Bu hadis munkatı’ ise de bütün âlimlerin onu icma ile rivayet etmiş olmaları nesih ile ilgili kanaatimizi

kuvvetlendirmektedir.” (Şâfiî, 1358/1940, 137). Şâfiî öncelikle ilgili rivayetin sıhhat şartlarını taşımadığını çok iyi bilmektedir ve muttasıl senedlerinde meçhul raviler var diyerek bunu itiraf etmektedir. Diğer taraftan rivayete mütevâtir hüviyeti kazandırıp, rivayeti kendi görüşüne dayanak yapma çabası içerisinde. Çünkü Şâfiî, vasiyet âyetini, miras âyetinin nesh ettiğini söylerken dayanağının “Varise vasiyet yoktur.” hadisi olduğunu itiraf etmektedir. Böylece Şâfiî ve İbn Hacer’in de ilgili rivayetle âyet arasında nâsih-mensûh ilişkisini kabul etmedikleri görülmektedir. Ancak, Şâfiî vasiyet âyetinin miras âyetiyle nesh edildiğini kabul etmekle birlikte, bu kabulüne ilgili rivayeti destek olarak görmektedir. Buhârî’nin Hanefiyyü’l-mezheb meşhur şârihi Bedrüddîn Aynî (ö. 855/1451) vasiyet âyetinin, miras âyeti ve “Varise vasiyet yoktur” rivayetiyle nesh edildiğini söylemektedir (Aynî, ts, 14: 39). Aynî’nin bu yaklaşımı rivayetin âyeti nesh edebileceği görüşünü benimseyen mezhebinin etkisi altında kaldığını göstermektedir. Buhârî’nin diğer bir meşhur şârihi Kastallânî (ö. 923/1517) ise, İslam’ın ilk yıllarında anne-baba için vasiyetin vacip olduğunu ancak bu hükmün miras âyeti ile nesh edilerek ortadan kaldırıldığını belirtmektedir (Kastallânî, 1323/1905, 5: 8).

Endülüslü hadisçi Kâdî Ebû Bekir İbnü’l-Arabî’nin (ö. 543/1148) konu özelinde birbirinden farklı iki görüşü vardır. Birinci görüşüne göre, vasiyet âyetini ilgili rivayet nesh etmiştir (İbn Arabî, 2007, 6: 477). Diğer görüşü ise şöyledir: Tefsirciler vasiyet âyetini Nisâ suresindeki miras âyetlerinin nesh ettiği hususunda müttefiktir. Ancak ona göre bu yaklaşım doğru değildir. Diğer bir grup âlime göre ise; vasiyet âyeti ümmetin üzerinde ittifak ettiği “Varise vasiyet yoktur.” hadisi ile nesh edilmiştir. Ona göre bu iddia da batıl ve hükümsüzdür. Çünkü öncelikle ümmetin bu hadis üzerinde lafzen bir ittifakı söz konusu değildir. Hatta bu hadis zayıftır. Bu hadis adalet sahibi ravilerin, yine adalet sahibi ravilerden naklettikleri güçlü bir rivayet dahi olsa onun Kur’an’ı nesh etmesi caiz olmazdı. Çünkü bu rivayet haber-i vâhiddir. Kur’an’ın haber-i vâhidle nesh olmayacağı konusunda ümmetin icması vardır. Bu hadisin manası/mefhumu üzerinde ümmet icma etmişse, o zaman da icma ile Kur’an’ın neshi muhaldir (İbn Arabî, 2007, 6: 546).

Zeydî âlimi meşhur hadisçi Emir es-San’ânî (ö. 1182/1768) ise, önce vasiyet âyetinin ümmet nezdinde ciddi kabul gören “Varise vasiyet yoktur.” hadisiyle nesh edildiğini söylemektedir. O burada İbn Hacer’in Şâfiî’den naklen ve Şâfiî’nin bizzat kendisinden hadisin mütevâtir olduğuna dair görüşlerini aktarmaktadır. Daha sonra şu görüşü nakletmektedir: Gerçek şudur ki, vasiyet âyetinin hükmünü miras âyeti kaldırmıştır. Burada “varise vasiyet yoktur” rivayeti neshin cihetini gösterir. Ümmetin genel kabulü âhad bir hadisi mütevâtir hadis kategorisine sokmaz (San’ânî, 2011, 3: 318-319). İbn Kuteybe (ö. 276/889) ise, “Varise vasiyet yoktur” rivayetinin kitaba

muhalif olduğu iddialarına karşılık, vasiyet âyetinin miras âyetiyle nesh edildiğini söylemektedir (İbn Kuteybe, ts, 180-181). İbn Abdülber'e (ö. 463/1071) göre, Hicazlı âlimlerin vasiyet âyetini miras âyetinin nesh ettiğini; Iraklı alimler ise, vasiyet âyetini sünnetin nesh ettiğini kabul etmektedir (İbn Abdilber, 2000, 6: 236). İbn Abdülber'in burada Iraklı âlimlerden kastettiği Hanefî fakihler olmalıdır.

Tekrara düşmemek amacıyla meşhur hadisçilerin ilgili rivayet çerçevesinde sünnet-Kur'an ilişkisinin nesih boyutuna dair görüşleri muhtasaran aktarılmıştır. Bu bilgilerden anlaşılan şudur ki bu hadis, rivayet kaidelerine göre, Kur'an'ın bir hükmünü nesh edebilecek güçte değildir. Aslında hadisçiler hadisin bu özelliğinin farkındadır. Zira hadis doğrudan mütevâtir olarak değil de mütevâtir hak ve yetkisine sahip alarak kabul edilmektedir. Rivayetin kabul ve amel edilebilirliğinin vurgulanması, haberin sıhhat derecesinin rivayet kaidelerine göre değil, muhtevasının ümmet içindeki kabul durumuna göre tespit edildiğini gösterir. Kısacası bu hadisin, Kur'an'ı nesh edebilecek kuvvete sahip olmadığı yani tariklerinin, kendisine nesih yetkisi kazandıracak çokluğa sahip olmadığı peşinen ifade edilmiştir. Bu sebeptendir ki hadis, lafzî veya manevî mütevâtir olarak adlandırılmamakta, muhtevası ile amelin yaygınlığına işaret eden ameli mütevâtir sınıfına dâhil edilmektedir (Kahraman, 2000, 552). Hadisçilerin hemen hemen hiç birisi Hanefî hadisçiler de dâhil olmak üzere, vasiyet âyetini bu rivayetin müstakil olarak nesh ettiğini iddia etmemektedir. Bazıları vasiyet âyetinin miras âyeti ve bu rivayetle nesh edildiğini belirtse de, genel kanaat vasiyet âyetinin miras âyetini nesh ettiği şeklindedir. Hadisçilerin vurguladığı hususlardan birisi de haber-i vâhidin Kur'an'ı nesh etmesinin uygun olmadığıdır.

Hapis Âyetinin Hadis/Sünnet İle Neshi

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا

Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölünceye yahut Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde hapsedin. (Nisâ 4/15)

وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ أَخْبَرَنَا هُشَيْبٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَطَّانِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَفْئُ سَنَةٍ وَالتَّيِّبُ بِالتَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ

Ubâde b. Sâmit, Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz sopa vurularak bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz sopa vurulur ve recm edilir (Müslim, ts, “Hudûd”, 11-14). Sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini kabul edenler bu hadisin zina eden

kadınlara verilen ömür boyu hapis cezasını nesh ettiğini iddia etmektedir (Ünalın, 2018, 27).

Bu konu ile ilgili olarak Fuat Karabulut tarafından yapılan çalışmada Hz. Peygamber dönemindeki recm uygulamaları detaylı olarak incelenmiş (Karabulut, 2012); Muhsin Demirci tarafından yapılan çalışmada da bu uygulamalar incelenmekle birlikte recm cezasının kaynağı irdelenmiştir (Demirci, 2000).

Burada sadece ilgili rivayetin hapis cezasını ortadan kaldırıp kaldırmadığı, rivayetin tarikleri, sebep-i vürûdu ve bağlamı çerçevesinde incelenecek; Kur'an sünnet ilişkisinin boyutu bu âyet ve hadis ilişkisi içerisinde ortaya konulacaktır. İnceleme sadece bu rivayet çerçevesinde yapılacak, recm uygulamalarını, metnin mensûh olduğu iddia edilen âyeti ve zina suçuyla ilgili diğer rivayetleri kapsamayacaktır. Rivayetin daha iyi anlaşılmasını sağlayan tarikler şu şekildedir:

a. Müslim→Yahya b. Yahya et-Temîmî→ Hüseyim →Mansûr→ el-Hasen→ Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî→Ubâde b. Sâmit,→ Rasûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etti: “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz celde/sopa vurularak bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz celde/sopa vurulur ve recm edilir.” (Müslim, ts, “Hudûd”, 12).

b. Ebû Dâvûd →Müsedded →Yahya→ Said b. Ebû Arûbe→ Katâde→ el-Hasen→ Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî→ Ubade b. es-Samit→ Rasûlullah (sav): “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Şüphesiz Allah o kadınlar hakkında bir yol açtı. Evlenmiş olan evlenmiş olanla (zina ederse onlara) yüz celde/sopa ve taşlama; bekâr bekârla zina ederse yüz sopa ve bir sene sürgün cezası vardır.” (Ebû Dâvûd, 2009, “Hudûd”, 23).

c. Müslim→ Muhammed b. el-Müsennâ ve İbnü Beşşâr→ Abdü'l-A'lâ →Saîd→ Katâde →el-Hasen→ Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî →Ubâde b. Sâmit →Hz. Peygamber (sav): Hz. Peygamber'e vahiy geldiğinde zorlanır, yüzünün rengi solardı. Bir gün kendisine vahiy geldiğinde yine böyle oldu. Açılıp kendine geldiğinde: “Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlara çıkar bir yol bildirdi. Evli ile evli, bekârla bekâr! Evliye yüz sopa sonra taşıyarak recm. Bekâra yüz sopa sonra bir sene sürgün.” buyurdu (Müslim, ts, “Hudûd”, 13).

d. Ebû Dâvûd →Ahmed b. Muhammed Sabit el-Mervezî → Ali b. Hüseyin→Babası Hüseyin→Yezid en-Nahvî→İkrime→İbn Abbas: Nisâ suresi on beş ve on altıncı âyetleri zikretti. Sonra bu âyetlerin Nûr suresi ikinci âyetle “Zina eden erkek ve kadının her birine yüz sopa vurun.” nesh edildiğini söyledi. (Ebû Dâvûd, 2009, “Hudud”, 23)

e. Beyhakî →Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mukri →Hasan b. Muhammed b. İshak→Yusuf b. Yakub el-Kâdî →Yezid b. Zürey'→Yunus→Hasan-ı Basrî: Nisâ suresi 15. âyetle ilgili olarak şöyle dedi: Zina eden kadınlar hakkındaki had cezası önce evlerde hapsedilmeleriydi. Nûr suresinin ikinci âyeti “Zina eden erkek ve kadının her birine yüz sopa vurun.” âyeti ininceye kadar bu böyle devam etti. Ubade b. Samit: Hz. Peygamber’in yanında iken o şöyle söyledi: “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz sopa vurularak bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz sopa vurulur ve taşlayarak recm edilir.” (Beyhakî, 2003, 8: 366, Had. no: 16908).

Öncelikle rivayetin merfû tariklerinin *Kütüb-i tis'a*'daki sahâbî ravisi Ubâde b. Sâmit'dir (ö. 34/654). Buhârî rivayete eserinde yer vermemiş, Nisâ suresi on beşinci âyetteki لَهِنَّ سَبِيلًا “Allah onlara bir yol gösterinceye kadar” ifadesini evli için recm, bekâr için celde/sopa olarak tefsir eden İbn Abbas'ın görüşünü nakletmiştir (Buhârî, 1422/2001, “Tefsîr”, 77, Dördüncü suresini tefsiri.). Rivayet, Buhârî'nin *Sahîh*'i dışında *Kütüb-i sitte* başta olmak üzere neredeyse tüm hadis kaynaklarında yer almaktadır. Müslim *Sahîh*'te rivayetin üç tarikine yer vermektedir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'ini tahkik eden Şuayb el-Arnaût rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemekte (Ebû Dâvûd, 2009, “Hudûd”, 23), Tirmizî, hadisin sahih olduğunu bildirmekte ve hadisin Tirmizî'deki tarikine Elbânî'nin de sahih hükmünü verdiği görülmektedir (Tirmizî, 1975, “Hudûd”, 8). İbn Mâce'nin *Sünen*'ini tahkik eden Şuayb el-Arnaût'un da içinde yer aldığı heyet (İbn Mâce, ts, “Hudûd”, 8) ve Dârimî'nin *Sünen*'inin muhakkiki hadisin isnadının sahih olduğunu (Dârimî, 2000, “Hudûd”, 19) söylemektedir. Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayetin Übâde b. Sâmitten nakledilen altı tarikine yer vermiş, Şuayb el-Arnaût bu tariklerin hepsinin senedinin sahih, ravilerinin güvenilir/sika olduğunu belirtmiştir. O, Hittân b. Abdullah er-Rakkâşî dışındaki tüm ravilerin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sika; er-Rakkâşî'nin ise Müslim'in şartlarına göre sika olduğunu söylemektedir. (İbn Hanbel, 1995, 5: 313, Had no: 22718, 22755, 22767, 22782, 22786, 22832). Hadis, muhaddislerin genel kanaatine göre sahih kabul edilmektedir. Bununla beraber hadisin mevkûf, mürsel, munkatı' olan tarikleri de mevcuttur. Hadisçilerin senedini zayıf olarak nitelendirdikleri tarikleri de vardır (İbn Hanbel, 1995, 3: 476, Had. no: 15951).

Hadisin farklı tarikleri bir araya getirildiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Zina eden kadınlara Nisâ suresinin 15. âyeti gereği had cezası olarak evlerde hapis cezası uygulanıyordu. Bu uygulama, o kadınlar ölünceye kadar devam edecek, ya da Allah'ın onlar için yeni bir hüküm vermesi beklenecekti. Beyhakî'nin bildirdiğine göre bu bekleme Nûr

surezinin ikinci âyeti “Zina eden erkek ve kadının her birine yüz sopa vurun.” nâzil oluncaya kadar devam etti. Bu âyetle yeni had cezası da belirlenmiş oldu. (Beyhakî, 2003, 8: 366, Had. no: 16908). Rivayetin farklı tariklerinde Hz. Peygamber’e vahiy geldiğinde onun ruh halinin ve fiziki görünümünün değiştiğinden bahsedilmektedir (Müslim, ts, “Hudûd”, 13). Beyhakî rivayetinden hareketle burada Hz. Peygamber’e gelen vahyin hapis cezasını kaldırıp, celde cezasını onun yerine ikame eden Nûr suresinin ikinci âyeti olduğu düşünülebilir. Çünkü Ebû Dâvûd’un İbn Abbâs’tan yaptığı nakil bu iki âyet arasındaki nâsih-mensûh ilişkisini göstermektedir (Ebû Dâvûd, 2009, “Hudud”, 23). Ancak bu duruma göre Hz. Peygamber’in kendisine vahiy geldikten sonra Nûr suresi ikinci âyeti değil de “Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlara çıkar bir yol bildirdi. Evli ile evli, bekârla bekâr! Evliye yüz sopa sonra recm. Bekâra yüz sopa sonra bir sene sürgün.” hadisini naklettiği görülmektedir. Burada Hz. Peygamber’in o anda kendisine nâzil olan âyetin evlilere ve bekârlara nasıl uygulanacağını anlattığı, dolayısıyla Nûr suresi ikinci âyetinin hükmünü sünnetle tahsis ettiği düşünülebilir.

Konulu eser yazan hadisçilerin, ilgili rivayeti nasıl anladıkları ve nasıl işlediklerine gelince; eserinde rivayete yer vermeyen Buhârî (ö. 256/870), Nisâ suresi on beşinci âyetteki لَهُنَّ سَبِيلًا “Allah onlara bir yol gösterinceye kadar” ifadesindeki yolun zina eden evli için recm, zina eden bekâr için celde/sopa olduğunu İbn Abbas’tan nakletmektedir (Buhârî, 1422/2001, “Tefsîr”, 77). Böylece o, hadisin âyeti beyan ettiğini vurgulamaktadır. Müslim (ö. 261/875), rivayetin farklı tariklerini “Zina haddi” başlığı altında cem etmektedir. O, önce ilgili rivayeti sonra da Hz. Peygamber’in vahiy alması sonucunda mevzu bahis olan hadisi nakledişini anlatmaktadır. Böylece Hz. Peygamber’e vahiy geldiğini ve O’nun da aldığı vahyi insanlara açıkladığını belirtmektedir. Müslim’in *Sahih*’ini tahkik eden Muhammed Fuâd Abdülbâkî (1882-1968) bu rivayetin akabinde şu açıklamayı yapmaktadır: Hz. Peygamber bu hadisle لَهُنَّ سَبِيلًا “Allah onlara bir yol gösterinceye kadar” âyetindeki “yol”un ne olduğunu açıklamaktadır. Ancak âlimler Nisâ suresi 15. âyet hakkında farklı görüşlere sahiptir. Bu âyet muhkem olup, bu hadis bu âyeti açıklamakta mıdır? Yoksa bu âyet Nûr suresi ikinci âyetle nesh mi edilmiştir? Ya da Nûr suresi ikinci âyet bekâr olup da zina edenler hakkında, Nisâ suresi on beşinci âyet evliler hakkında mıdır? (Müslim, ts, “Hudûd”, 12) Ebû Dâvûd (ö. /275889), “Recm” başlığı altında ilgili rivayetleri tasnif etmekte, sonra İbn Abbas’ın (ö. 68/687) Nisâ suresi 15-16. âyetlerinin (hapis âyetleri) Nur suresi ikinci âyetle “Zina eden erkek ve kadının her birine yüz sopa vurun.” nesh edildiğine dair görüşünü nakletmektedir. (Ebû Dâvûd, 2009, “Hudud”, 23).

Tirmizî (ö. 279/892) konuyu “Zina eden evli kişinin recmedilmesi” başlığı altında işlemektedir. O, “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz sopa vurulur. Sonra bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz sopa vurulur. Sonra recm edilir.” hadisini naklettikten sonra sahâbe arasında baş gösteren bir tartışmadan da bahseder. Ali b. Ebî Tâlib, Übey b. Ka’b, Abdullah b. Mesud gibi sahâbeden âlim olanlara göre zina eden evli kişiye önce yüz celde/sopa cezası uygulanır, o kişi sonra recm edilir. Daha sonraki süreçte bu görüşü benimseyen ilim adamları da olmuştur. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi sahâbenin diğer bilginlerine göre ise, evli kimse zina ettiğinde sadece recm edilir. O kişiye ayrıca yüz celde/sopa cezası uygulanmaz. Bu görüşü benimseyenler Hz. Peygamber’in Maiz’e yüz celde/sopa cezası uygulamamasını, sadece recm ile cezalandırmasını delil göstermektedir (Tirmizî, 1975, “Hudûd”, 8). Böylece Tirmizî, Nisâ suresinin on beşinci âyetinin nesh edildiğini kabul etmekte, sonra nâzil olan Nûr suresinin konu ile ilgili hükümlerini de Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla açıkladığını belirtmektedir. Beyhakî (ö. 458/1066) “Gösterilen yol zina edenlere celde evli olup zina edenlere recmdir.” başlığı altında konuyu işlemiş, burada rivayetin dört farklı tarikini arz etmiş, satır aralarında önemli bilgiler vermiştir. O, Hasan-ı Basrî’nin (ö.110/728) şu “Önceleri zina eden kadınlara uygulanan had cezası, onları evlerde hapsedmekti. Bu durum Nûr suresi ikinci âyet “Zina eden erkek ve kadına yüz celde/sopa vurun” nâzil oluncaya kadar devam etti.” (Beyhakî, 2003, 8: 366, Had. no: 16908) sözünü aktarmakta daha sonra ilgili rivayeti nakletmektedir. Bir sonraki bâbta da yüz celde/sopa cezasının bekâr olup da zina edenler için sabit olduğunu; evli olup da zina edenler için mensûh olduğunu; Evli olup da zina edenler için ise recm cezasının sabit olduğunu beyan etmekte, bu görüşünü Şâfiî’den yaptığı nakille desteklemektedir. Bu durumda Nisâ suresi on beşinci âyetinin Nûr suresi ikinci âyetle nesh edildiğini, Nur suresi ikinci âyetin de evliler hakkında mensûh olduğunu kabul etmektedir (Beyhakî, 2003, 8: 368). Fakat Nûr suresi ikinci âyeti nesh edenin ne olduğunu kendisi de söylememekte, İmâm Şâfiî’den de nakletmemektedir. Ancak bu konu başlığı altında Hz. Ömer’e nispet edilen, senesinde Şâfiî’nin de yer aldığı recmin Kur’an’dan bir âyet olduğunun ifade edildiği meşhur rivayeti nakletmesi (Beyhakî, 2003, 8: 369, Had. no: 16919), Şâfiî’nin de kendisinin de zina eden evlilere yüz celde cezasını metni mensûh olan bu âyetin nesh ettiğini düşündüğünü göstermektedir.

İbnü’l-Arabî’ye (ö. 543/1148) göre, Hz. Peygamber’in rivayete “benden öğreniniz” diyerek başlaması ifadeyi güçlendirmek, dikkatleri üzerinde toplam içindir. Zaten Hz. Peygamber’in gönderiliş amacı insanlara ahkâmı öğretmektir. Burada hususen vereceği hükmün yüceliğine, kadir ve kıymetine dikkat çekmek istemiştir. Bu rivayette yüz celde ifadesinin

geçmesi, Hz. Peygamber'in bu hadisi Nûr suresindeki celde âyetinin nâzil olmasından sonra söylediği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bu âyetin nüzulünden sonra onun hükmünü açıklamak ve âyetin ahkâmını teyit etmek için söylemesi de muhtemeldir. Burada zina edenlere uygulanacak sürgün cezasıyla ilgili ihtilafları anlatırken Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) sürgün cezasının düştüğüne dair görüşünü nakletmektedir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre sürgün cezası haber-i vâhidle vaz edilmiş, Kur'an'a ziyade hükmündedir. Nassa yapılan ziyade o nassı nesh etmek demektir. Oysaki Kur'an ya mütevâtir haberle ya da âyetle nesh edilebilir (İbn Arabî, 2007, 7: 807). Böylece Ebû Bekir İbnü'l-Arabî Nisâ suresinin on beşinci âyetinin yine başka bir âyetle nesh edildiğini, sünnetin nâsih olan Nûr suresinin hükümlerini açıklayıcı mahiyette olduğunu vurgulamaktadır.

Kâdî İyâz (ö. 544/1149); Nisâ suresi on beşinci âyeti muhkem bir âyet mi, yoksa daha sonra gelen naslarla açıklanan bir âyet mi, yoksa Nûr suresi veya "Benden alınız/öğreniniz" hadisiyle veya lafzı mensûh olan recm âyetiyle nesh edilmiş bir âyet mi, sorularının cevabını aramaktadır. Ona göre bu konu âlimler arasında tartışmalı bir mevzudur. Ancak ulema zina eden bekârın celde cezasına, evlinin de recm cezasına çarptırılması konusunda hemfikirdir. Böylece Kâdî İyâz Nûr suresinin, lafzı mensûh recm âyetiyle nesh edilebileceğini düşünmektedir (Kâdî İyâz, 1998, 5: 504).

Hattâbî'ye (ö. 388/988) göre, Hz. Peygamber bahse konu olan "Benden alınız/öğreniniz!" hadisiyle Nisâ suresi on beşinci âyeti tefsir etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber zina eden evli ve bekâr kişilere dair hükümler vererek âyetteki لَهْنُ سَبِيلًا "Allah onlara bir yol gösterinceye kadar" sebil/yol kelimesini tefsir etmiştir. Ancak âlimler bu rivayetin sebab-i vürûdu, âyetle olan ilişkisi konusunda ihtilafa düşmüştür. Sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini kabul edenler bu rivayetin Nisâ suresi on beşinci âyeti nesh ettiğini iddia etmektedir. Bazıları da bu hadisi bir hükmün açıklayıcısı olarak görmektedir. Nisâ suresi on beşinci âyete göre zina eden kadınların cezası sınırı belli olmayan bir hapis cezasıdır. Bu hapsin müddeti gösterilen yolun ne olduğu ortaya çıkınca bitmiştir. Burada Hz. Peygamber bu yolun ne olduğunun tefsirini "Benden alın/öğrenin!" diyerek yapmış, yeni bir hüküm inşa etmemiştir. Hz. Peygamber kapalı olan "yol" kelimesini açıklamış, oradaki müphemliği vuzuha kavuşturmuş, mücmeli beyan etmiştir. Kur'an'ın ancak Kur'an'la neshi mümkündür. Kur'an'ın sünnetle neshi mümkün değildir (Hattâbî, 1351/1932, 3: 316). Hadis ilminin farklı alanlarına dair birçok eser telif eden Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) göre, bazı âlimler Nisâ suresi on beşinci âyetin Hz. Peygamber'in "Benden alınız/öğreniniz!" rivayetiyle nesh edildiğini söylemektedir. Bunlar, sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini kabul etmektedir. Oysa bu asla kabul edilemeyecek bir görüştür. Çünkü sünnetin Kur'an'ı nesh edebilmesi için haberin mütevâtir

olması şarttır. “Benden alınız!” hadisi haber-i vâhiddir ve onunla Kur’an nesh edilemez. Nisâ suresi on beşinci âyetteki لَهُنَّ سَبِيلًا “Allah onlara bir yol gösterinceye kadar” ifadesindeki, gösterilen yol, Nur suresi ikinci âyettir. Bazılarına göre de “gösterilen yol” önce nâzil olan, sonra metni mensûh hükmü bâki kalan recm âyetidir. Hz. Peygamber’in “Benden alınız!” şeklindeki rivayeti de, metni mensûh hükmü bâki olan bu âyete delalet etmektedir (İbnü’l-Cevzî, 2003, 122).

Nevevî’ye (ö. 676/1277) göre de Hz. Peygamber “Benden alınız/öğreniniz” hadisiyle Nisâ suresi on beşinci âyeti açıklamıştır. İbn Hacer Nisâ suresi on beşinci âyetin hükmünün, Nûr suresi ikinci âyetle kaldırıldığını ifade etmektedir (İbn Hacer, 1379/1959, 12: 158). Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451) ise, sünnetin Kur’an’ın umumi manalarını tahsis ettiğini belirtir. Nûr suresi ikinci âyette zina edenler için takdir edilen ceza evli-bekâr ayırt edilmeksizin yüz celde/sopa olarak belirlenmiştir. Hz. Peygamber, Maiz’i recm etmiş böylece umumi yüz celde hükmünü tahsis etmiştir (Aynî, ts, 20: 258). Süyûtî’ye (ö. 911/1505) göre de, Hz. Peygamber Ubâde b. Sâmî’ten nakledilen “Benden alınız/öğreniniz!” hadisiyle Nisâ suresi on beşinci âyetin hükmünü açıklamaktadır (Süyûtî, 1416/1996, 4: 294). Son dönemin önemli hadisçilerinden Hindistanlı Azîmâbâdî (ö. 1857/1911) bu konu çerçevesinde şu değerlendirmeleri yapmaktadır. Nisâ suresi on beşinci âyet nesh edilmiştir. Burada hemen hemen fikir birliği vardır. Ancak onu nesh eden şer’i delilin ne olduğu konusunda ihtilaf söz konusudur. Sünnetin Kur’an’ı neshini kabul eden âlimler, bu âyeti Ubâde b. Sâmî’ten nakledilen “Benden alınız/öğreniniz!” hadisi nesh etmiştir derken; diğerleri Nûr suresi ikinci âyetin nesh ettiğini kabul etmektedir. Azîmâbâdî can alıcı şu soruyu yönelterek konuyu değerlendirmeye devam etmektedir. “Peki Nisâ suresi on beşinci âyeti ilgili hadis nesh etmişse, o hadisi de Nûr suresi ikinci âyet nesh etmiş olmaz mı? O bu sorusuyla Nisâ suresi on beşinci âyetin hadis ile nesh edildiği fikrini kabul etmediğini ortaya kaymaktadır (Azîmâbâdî, 1995, 12: 60). Son olarak çağdaş muhaddislerden Musa Şâhin Lâşin konuyu şu şekilde yorumlamaktadır: “Nisâ suresi on beşinci âyetin nesh edildiğini kabul etmez isek, “Benden alınız/öğreniniz” rivayeti onun açıklayıcısı hükmündedir. Yok, eğer Nisâ suresi on beşinci âyet, Nûr suresi ikinci âyetle nesh edilmişse o takdirde “Benden alınız” hadisi Nûr suresi ikinci âyetin açıklayıcısıdır. Meşhur sünnetin Kur’an’ı nesh edeceğini kabul edenlere göre Nûr suresi ikinci âyetin bu rivayetle nesh edilmesi mümkündür (Lâşin, 2002, 6: 595). Böylece Lâşin ilgili rivayetin âyeti tefsir ve tebyin ettiğini vurgulamaktadır.

Netice itibariyle, sünnetin Kur’an’ı nesh etmesinin delillerinden biri olarak öne sürülen “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz sopa vurularak bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz sopa vurulur ve recm edilir.”

rivayet, Buhâri'nin *Sahih*'i hariç hemen hemen tüm hadis kaynaklarında yer alan, sıhhatinde şüphe bulunmayan sahih bir rivayettir. Hadisçiler bu rivayeti ravi sayısına göre haber-i vâhid olarak nitelendirmektedir. Sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini iddia edenler, bu rivayetin Nisâ suresi on beşinci âyetteki zina eden kadınların ölünceye kadar ya da Allah onlar için yol gösterinceye kadar evlerde hapsedilmesi hükmünü nesh ettiğini, ortadan kaldırdığını kabul etmektedir. Ancak görüldüğü üzere hadisçiler meseleye sünnetle Kur'an arasındaki nesh ilişkisi çerçevesinde yaklaşmamaktadır. Öncelikle onların kahir ekseriyetine göre, haber-i vâhidle Kur'an âyetinin neshi pratiği olan bir uygulama olmamakla birlikte teorik olarak dahi mümkün değildir. Hadisçiler bu konu çerçevesinde Kur'an sünnet ilişkisini sünnetin Kur'an'ı beyanı temel düşüncesi üzerine inşa etmişlerdir. Onlar mevzu bahis olan hadisin Nisâ suresi on beşinci âyeti açıkladığı kanaatini taşımaktadır.

Sonuç

Şer'î bir hükmün şer'î bir delille kaldırılması demek olan nesih, sahâbeden günümüze İslâmî ilimlerle iştigal edenlerin mesailerini teksif ettikleri konulardan biridir. İlk dönemlerde nesih âmın tahsisi, mutlakın takyidi, müphem ve mücmelin beyanını da kapsayacak şekilde kabul edilmiş, hicri ikinci asrın sonlarına doğru günümüzdeki terim anlamıyla anlaşılmaya başlanmıştır. Nesih konusu daha sonraki dönemlerde tefsir, fıkıh ve hadis ilimlerinin en önemli mevzularından birisi haline gelmiştir.

Nesih, Kur'an'ın Kur'an'ı neshi, Kur'an'ın sünneti neshi, sünnetin sünneti neshi ve sünnetin Kur'an'ı neshi şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu kategorilerin içinde tarih boyunca en tartışmalı alan, sünnetin Kur'an'ı nesh etmesi meselesidir. Aslında buradaki sorunun sünnetin Kur'an karşısındaki konumu, sünnetin dindeki yeri ve Hz. Peygamber'in teşri salâhiyetinin hududunun tespiti meselesine dayandığı görülmektedir. Ayrıca Kur'an ve sünnetin deliller hiyerarşisindeki konumu da tartışmayı sürdüren faktörlendendir.

Sonuç olarak, sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini iddia edenlerin ortaya koydukları somut örnekler ve hadisçilerin meseleye yaklaşımı şöyledir:

1. Abdest âyetinin (Maide 5/6) hükmü, ayakların mesh edilmesini emreden "Ateşte yanacak topukların vay haline!" hadisiyle nesh edilmiştir. Öncelikle hadisçilere göre Hz. Peygamber'in abdest uygulaması tüm yönleriyle bilinmektedir. Bu uygulama dâhilinde onun abdest alırken ayaklarını yıkamasıyla ilgili bilgiler mütevâtir haberle sabittir. Bu haberlerin bildirdiğine göre Hz. Peygamber abdest alırken çıplak ayağı mazeretsiz olarak mesh etmemiş, ayağın yıkanmamasına ya da mesh edilmesine müsamaha göstermemiştir. Ancak hadisçiler sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini iddia edenler gibi konuya yaklaşmamış, bu meseleyi sünnetin Kur'an'ı neshi

şeklinde nâsih-mensûh ilişkisi içerisinde değerlendirmemiştir. Onlara göre buradaki hüküm ilgili âyetin kıraat vecihlerine göre belirlenemez. Bu âyette bir kapalılık (mücmellik) mevcuttur. Sünnet, Kur'an ilişkisinde sünnetin en önemli işlevlerinden birisi, Kur'an'ın mücmel âyetlerini beyan etmektir. Burada sünnet-Kur'an ilişkisi nesih şeklinde değil Kur'an'ın mücmel bir hükmünü sünnetin beyan etmesi şeklinde tezahür etmektedir.

2. Anne-babaya vasiyeti emreden âyetin (Bakara 2/180) hükmü "Varise vasiyet yoktur." hadisiyle nesh edilmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, hadisçilere göre, muttasıl olsun munkatı' olsun rivayetin tüm senedlerinde cerh edilmiş raviler bulunmaktadır. Bundan dolayı Buhârî ve Müslim eserlerine rivayeti almamıştır. Bu hadis, rivayet kaidelerine göre, Kur'an'ın bir hükmünü nesh edebilecek güçte değildir. Ancak ilgili rivayet bazı muhaddislerce tenkit edilmesine rağmen, mütevâtir hak ve yetkisine sahip olarak kabul edilmektedir. Rivayetin kabul ve amel edilebilirliğinin vurgulanması, haberin sıhhat derecesinin rivayet kaidelerine göre değil, muhtevasının ümmet içindeki kabul durumuna göre tespit edilmiş görülmektedir. Bundan dolayı rivayet ameli mütevâtir kategorisinde değerlendirilebilmektedir.

Rivayetin farklı tarikleri göstermektedir ki, bu hadis Hz. Peygamber tarafından Veda hutbesinde dile getirilmiştir. "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur." şeklindeki formu rivayetin en yaygın şeklidir. Varise vasiyetin caiz olmayacağına dair Hz. Peygamber tarafından yapılan bildirim burada ilk kez söylenen, toplum tarafından o anda öğrenilen bir hüküm olarak görülmemektedir. Zira Allah'ın her hak sahibine hakkını vermesi Veda haccına kadar toplumun bilmemesi gereken bir durum olmamalıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber "Varise vasiyet yoktur" sözünü Veda hutbesinde müminlere bu hükmü yeniden hatırlatma bağlamında söylemiştir. Hadisin farklı tariklerinde görülen diğer hükümlerin de Veda haccından sonra vaz edilen hükümler olmayıp, daha önce uygulanan genel hükümler olduğu görülmektedir.

Hadisçiler anne babaya vasiyetin İslam'ın ilk yıllarında meşru bir hüküm olarak uygulandığını, daha sonra bu uygulamanın miras âyetiyle (Nisâ 4/11) nesh edildiğini kabul etmektedir. Onlar, ilgili rivayetin vasiyet âyetini nesh ettiğine dair görüşü benimsememektedir. Onlara göre ilgili hadis, naslarla mirastaki hisseleri açıklananlara bir de vasiyet yoluyla mirastan mal aktarımının yapılmaması, böylece mirasçılar nezdinde kitap ve sünnetin belirlediği payların aşındırılmaması ve bir haksızlığın oluşmaması için Hz. Peygamber'in Veda haccında Allah'ın hükmünü yeniden hatırlatmasından ibarettir. Dolayısıyla bu konu çerçevesinde sünnet-Kur'an ilişkisi nâsih-mensûh münasebetinden ziyade, Kur'an'ın nesh ettiği bir hükmü sünnetin teyit etmesi şeklinde tezahür etmektedir.

Hanefi hadisçiler de dâhil olmak üzere hadisçilerin hemen hemen hiç birisi, vasiyet âyetini bu rivayetin müstakil olarak nesh ettiğini iddia etmemektedir. Hadisçilerin bu konu özelinde vurguladığı hususlardan birisi de haber-i vahidin Kur'an'ı nesh etmesinin uygun olmadığıdır.

3. Zina eden kadınlara uygulanan ömür boyu hapis cezasını vaz eden âyetin (Nisâ 4/15) hükmü “Benden alın/öğrenin! Benden alın/öğrenin! Allah o kadınlar için bir yol belirlemiştir. Bekârla bekâr zina ederse yüz celde/sopa vurularak bir sene sürgün edilir. Evli ile evli zina ederse yüz celde/sopa vurulur ve recm edilir” hadisiyle nesh edilmiştir. Öncelikle ilgili hadis, Buhâri'nin *Sahih*'i hariç hemen hemen tüm hadis kaynaklarında yer alan, sıhhatinde şüphe bulunmayan sahih bir rivayettir. Hadisçilere göre bu rivayet haber-i vâhiddir. Hadisçiler genel olarak Nisâ suresi on beşinci ayetin Nûr suresi ikinci ayetle nesh edildiğini kabul etmektedir. Onlara göre ilgili rivayet Nisâ suresi on beşinci ayeti açıklamaktadır. Bazı hadisçiler Nisâ suresi on beşinci ayeti nesh eden Nûr suresi ikinci ayetin umumi hükümlerinin bu hadis tarafından tahsis edildiğini de ifade etmektedir. Hadisçiler bu örnek özelinde de meseleye sünnetle Kur'an arasındaki nesh ilişkisi çerçevesinde yaklaşmamaktadır. Öncelikle onların kahir ekseriyetine göre, haber-i vâhidle Kur'an âyetinin neshi pratiği olan bir uygulama olmamakla birlikte teorik olarak dahi mümkün değildir. Hadisçiler bu konu çerçevesinde Kur'an sünnet ilişkisini, sünnetin Kur'an'ı beyanı temel düşüncesi üzerine inşa etmişlerdir. Onlar, mevzu bahis olan hadisin Nisâ suresi on beşinci âyeti açıkladığı kanaatini taşımaktadır.

Hadisçilere göre, mütevâtir sünnetin Kur'an âyetini nesh etmesi mümkündür. Sayıları çok az olmakla birlikte bazı hadisçiler meşhur sünnetin de Kur'an âyetini nesh edebileceğini kabul etmektedir. Konu özelinde sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğini iddia edenlerin ortaya koyduğu deliller irdelendiğinde, sünnetle Kur'an arasında nesh ilişkisinin olmadığı görülmektedir. En azından hadisçilerin kahir ekseriyeti böyle değerlendirmektedir. Hadisçilere göre sünnetin Kur'an'ı nesh ettiğine dair ileri sürülen rivayetlerle Kur'an arasındaki ilişki genellikle sünnetin Kur'an'ın hükümlerini beyan ve teyit etmesi üzerine inşa edilmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, E. (1403/1982). *Musannef* (C. 1-11). el-Meclisü'l-ilmî. Hindistan.
- Ahatlı, E. (2011). Terceme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 483-484). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
- Arı, A. (2012). Vasiyet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 42, ss. 252-255). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.

- Aynî, B. (ts). *'Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. Beyrut.
- Aytekin, M. A. (2019). Vasiyet Âyeti Bağlamında Sünnetin Kurân-ı Kerîm'i Nesh Etmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 34, 85-113.
- Azîmâbâdî, M. (1995). *Avnü'l-ma'bûd şerhu süneni Ebû Dâvûd* (C. 1-14). Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye. Beyrut.
- Begavî, E. (1983). *Şerhu's-sünne* (2. bs, C. 1-15). Mektebü'l-İslâmî. Beyrut.
- Beyhakî, E. (2003). *es-Sünenü'l-kübrâ*. Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye. Beyrut.
- Buhârî, M. (1422/2001). Muhammed Zühür b. Nâsır, *el-Câmi 'u's-sahîh* (C. 1-9). Dâru tavrî'n-necât. B.y.
- Coşkun, M. (1995). *Sünnet'in Kur'an'ı Neshi Meselesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, A. (2006). Nesih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 579-581). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
- Dârekutnî, E. (2004). *Sünen* (1. bs, C. 1-5). Müessesetü'r-risâle. Beyrut.
- Dârimî, A. (2000). *Sünen*. Dârü'l-muğni. Suudi Arabistan.
- Demirci, M. (2000). Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 101-119.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). Şuayb el-Arnaût, *Sünen* (C. 1-7). Dârü'r-risâle. Beyrut.
- Efendioğlu, M. (2006). Nesih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 581-582). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
- Görmez, M. (2020). *Sünnet ve Hadisi Anlama Kılavuzu* (1. bs). Otto Yayınları. Ankara.
- Gürses, S. M. (2018). Çıplak Ayağa Meshle İlgili Rivayetlerin Tahlili. *Hadith Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*, 1, 4-38.
- Hatîb el-Bağdâdî, E. (ts). *el-Câmi' li ahlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* (C. 1-2). Mektebetü'l-meârif. Riyad.
- Hattâbî, M. (1351/1932). *Me'âlimü's-sünen* (C. 1-4). Matbaatü'l-ilmîyye. Halep.
- Hâzîmî, M. (1359/1940). *el-İtibâr fi'n-nâsihi ve'l-mensûhi mine'l-âsâr*. Dâiretü'l-meârif. Haydarabad.
- Humeydî, A. (1996). *Müsned* (C. 1-2). Dârü's-sekâ. Dımeşk.

- İbn Abdilber, Ö. (2000). *el-İstizkâr* (C. 1-9). Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye. Beyrut.
- İbn Arabî, M. (1992). *el-Kabes fî şerhi muvattai Mâlik b. Enes* (C. 1-3). Dârü'l-garbi'l-İslâmî. Beyrut.
- İbn Arabî, M. (2007). *el-Mesâlik fî şerhi muvattai Mâlik* (C. 1-8). Dârü'l-garbi'l-İslâmî. Beyrut.
- İbn Battâl, H. (2003). *Şerhu sahihi'l-Buhârî*. Mektebetü'r-rüşd. Riyad.
- İbn Ebî Şeybe, A. (1409/1989). *Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdisi ve'l-âsâr* (C. 1-7). Mektebetü'r-rüşd. Riyad.
- İbn Hacer, A. (1379/1959). *Fethu'l-bârî şerhu sahihi Buhârî* (C. 13). Dârü'l-marife. Beyrut.
- İbn Hacer, A. (2000). *Nüzhetü'n-nazar*. Matbaatü's-sabah. Dimeşk.
- İbn Hanbel, A. (1995). *Müsned* (C. 1-8). Dârü'l-hadis. Kahire.
- İbn Kuteybe, A. (ts). *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*. Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye. Beyrut.
- İbn Mâce, M. (ts). M. Fuad Abdülbâkî, *Sünen*. Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. B.y.
- İbn Mülakkın, E. (2008). *et-Tavzîh li şerhi câmi'i's-sahîh*. Dârü'n-nevâdir. Dimeşk.
- İbn Salâh, O. (1986). *Muqaddimetü İbni Salâh*. Dârü'l-fikr. Suriye.
- İbnü'l-Cevzî, A. (1423–2003). *Nâsihu'l-Kur'an ve Mensûhu*. İmâdetü'l-bahsi'l-ilmî. Medine.
- İsfahânî, R. (1412/1991). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurân*. Dârü'l-kalem. Beyrut.
- Kâdî İyâz, F. (1998). *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâ'id-i Müslim*. Dârü'l-vefâ. Mısır.
- Kahraman, H. (2000). Fikhî Hadislerin Rivayet Değeri Bağlamında “Varise Vasiyet Olmaz” Hadisinin Tahric ve Tenkidi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 537-555.
- Karabulut, F. (2012). Recm Cezasının Hz. Peygamber'in Uygulamaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 16(50), 89-112.
- Kastallânî, A. (1323/1905). *İrşâdü's-sârî li şerhi sahihi'l-Buhârî* (C. 1-10). Matbaatü'l-kübrâ. Mısır.

- Kirmânî, M. (1356/1937). *el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhu sahihi'l-Buhârî* (C. 1-25). Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. Beyrut.
- Koca, F. (2006). Nesih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 582-584). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
- Koçkuzu, A. O. (2016). *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Koçyiğit, T. (1980). *Hadis İstihlaları*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. Ankara.
- Lâşîn, M. (2002). *Fethü'l-mün'im şerhu sahihi Müslim*. Dârü's-şurûk. B.y.
- Mâlik, E. (2004). *el-Muvttâ* (C. 1-8). Müessesetü Zâyed b. Sultan. Birleşik Arap Emirlikleri.
- Müslim, E. (ts). M. Fuat Abdülbâkî, *El-Câmi'u's-şahîh*. Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. Beyrut.
- Nesâî, A. (2001). Şuayb el-Arnaût, *Sünen* (1. bs, C. 1-12). Müessesetü'r-risâle. Beyrut.
- Nevevî, Y. (1392/1972). *El-Minhâc şerhu şahîh-i Müslim ibni Haccâc* (C. 1-9). Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. Beyrut.
- Said b. Mansûr, E. (1982). *Sünen* (C. 2). Dârü's-selefiyye. Hindistan.
- San'ânî, M. (2011). *et-Tenvîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr* (C. 1-11). Mektebetü dârü'l-İslâm. Riyad.
- Süyûtî, C. (1416/1996). *ed-Dibâc 'alâ sahihi Müslim ibni Haccâc* (C. 1-6). Dâru ibn Affân. Suudi arabistan.
- Süyûtî, C. (ts). *Tedribü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-Nevevî* (C. 1-2). Dâru taybe. B.y.
- Şâfî, İ. (1358/1940). *Er-Risâle*. Mektebetü'l-halebî. Mısır.
- Şâfî, İ. (1400/1979). *Müsned*. Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye. Beyrut.
- Şâfî, İ. (1990). *İhtilâfü'l-hadîs* (C. 8). Dârü'l-marife. Beyrut.
- Taberânî, S. (1994). *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Mektebetü ibn Teymiyye. Kahire.
- Tayâlîsî, E. (1999). *Müsned* (C. 1-4). Dâru hicr. Mısır.
- Tirmizî, E. (1975). Ahmed Muhammed Şakir, *Sünen*. Matbaatü Mustafa. Mısır.
- Ünalın, A. (2018). Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnet'in Yetkisi. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 11-30.

M.A. ASAR

ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt: 11, Sayı: 2, Kasım 2020 / Volume: 11, Issue: 2, November 2020: 48-78.

Yetkin, H. (2017). Klâsik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnet'in Birbirini Neshi Tartışması. *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 28, 183-212.

Yücel, A. (2019). *Hadis Usulü*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.